

ВІДГУК

офіційного опонента доктора медичних наук,

професора Соколової Ірини Іванівни

на дисертаційну роботу на здобуття наукового ступеня

кандидата медичних наук Шешукова Дмитра Володимировича на тему

**«Індивідуально-типологічні характеристики будови тіла при різних видах
прикусу людини» за спеціальністю 14.01.22 «Стоматологія»**

Актуальність обраної теми дисертації, її зв'язок з державними та галузевими науковими програмами. Для досягнення мети ортодонтичного лікування пацієнтів з зубощелепними аномаліями та деформаціями, а саме індивідуальної функціональної норми в кожному конкретному випадку, необхідно враховувати принципи єдності усіх органів і систем організму людини та планувати комплексний міждисциплінарний підхід на всіх етапах стоматологічної реабілітації. На нинішньому етапі розвитку медицини стоматологічна реабілітація неможлива без урахування зв'язку морфології зубощелепної ділянки з особливостями будови тіла людини.

Сьогодні накопичено певний теоретичний і практичний матеріал, що підтверджує взаємозв'язок соматотипу людини і особливостей будови, форми, топографії органів і систем організму. В той же час в сучасній літературі досить мало даних щодо оцінки взаємозв'язку між будовою тіла та станом зубощелепної ділянки. Тому розробка та впровадження нових діагностичних підходів, які дозволять розрахувати та визначити індивідуальну норму для кожної окремо взятої людини із врахуванням її конституціонального типу, статі та віку є актуальним питанням сучасної стоматології.

Саме підвищенню ефективності діагностики пацієнтів із зубощелепними аномаліями і присвячена наукова робота Шешукова Дмитра Володимировича на тему «Індивідуально-типологічні характеристики будови тіла при різних видах прикусу людини».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація є фрагментом планової науково-дослідної роботи кафедри ортодонції Української медичної стоматологічної академії «Обґрунтування методів профілактики та лікування пацієнтів із зубо-щелепними аномаліями в залежності від їх конституціонального типу та фізичного розвитку». Державна реєстрація № 01130003715, дисертант був безпосереднім співвиконавцем теми.

Ступінь обґрунтованості положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність і новизна, повнота їх викладу в опублікованих працях.

Ступінь обґрунтованості та достовірності досліджень підтверджується достатнім обсягом досліджуваного матеріалу. Так, автором визначено фізичний розвиток та характерні індивідуальні показники, за якими встановлений соматотип 181 молодій людині 21-25 років, досліджено стан твердих тканин зубів, тканин пародонту, гігієни порожнини рота, прикус. Дисертант провів дослідження, яке дозволило встановити особливості мезіо-дистальних розмірів зубів, а також в залежності від патології прикусу та від конституціонально-типологічних показників тіла обстежених. У 42 пацієнтів, які не мали соматичної патології, морфологічних, функціональних чи естетичних порушень зубо-щелепної ділянки, вивчено функціональний стан зубощелепної ділянки шляхом виміру ЕМГ-активність жувальних м'язів та виділені особливості відповідно соматотипу.

Для досягнення мети автором застосовано ряд методів дослідження, які повністю відповідають меті та поставленим завданням дослідження. Достовірність наведених результатів дисертаційного дослідження не викликає сумнівів та обґрунтована тим, що всі положення і висновки дисертації сформульовані на підставі аналізу одержаних результатів з використанням значного за обсягом фактичного матеріалу та адекватної статистичної обробки його, відповідають сформованим завданням дослідження та, безперечно, мають наукову й практичну цінність, яка підтверджена отриманим Патентом України на корисну модель №100624 МПК А61С 13/00 та Свідоцтвом про реєстрацію

авторського права на твір №100222 «Алгоритм обстеження ортодонтичного пацієнта з урахуванням соматотипу».

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що автором вперше проведено вивчення особливостей анатомо-топографічних параметрів зубощелепної ділянки молодих людей 21-25 років різних соматотипів та встановлений прямий кореляційний зв'язок між анатомо-морфологічними параметрами загальної та часткової конституції людини.

Доповнено наукові дані щодо соматотипування та фізичного розвитку молодих людей віком 21-25 років. За результатами проведеного дослідження з обстежених осіб за типом будови тіла найбільше було нормостеників - біля 55% , астеників виявлено 28,7%, гіперстеників 16,6%.

Вперше визначено особливості стоматологічного статусу у пацієнтів із різним соматотипом, а саме у осіб астеничної та гіперстеничної будови тіла відмічалась більш висока, ніж в групі нормостеників, інтенсивність карієсу. Визначено, що найбільший відсоток патології, незалежно від соматотипу, — I клас за Енглеєм (76,8%); II клас за Енглеєм превалював у астеників та гіперстеників. Автором доповнено дані щодо мезіо-дистальних розмірів зубів у молодих людей залежно від типів будови тіла. Визначено збільшення мезіо-дистальних параметрів ікол у осіб гіперстеничної статури на відміну від нормостеників і астеників. Ширина зубного ряду верхньої та нижньої щелеп (за Поном) в ділянці премолярів та молярів осіб гіперстеничної статури на відміну від астеників та нормостеників була значно більшою. Довжина передньої ділянки зубного ряду (за Korkhauz) була статистично вірогідно більшою в групі гіперстеників на відміну від груп нормостеників та астеників.

За даними електроміографічного обстеження отримані ново наукові дані щодо особливостей функціональної активності жувальних м'язів у молодих людей без ортодонтичної патології при різних соматотипах. Визначено, що у обстежених осіб нормостеничної будови тіла відбувався найбільш пропорційний розподіл активності жувальних м'язів на робочій та балансуєчій сторонах.

Практичне значення роботи. Автором розроблено алгоритм діагностичних критеріїв для загального стоматологічного обстеження ортодонтичних пацієнтів із урахуванням їх індивідуально-гіпологічних особливостей будови тіла і зубощелепної ділянки. (Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір №100222. Науковий твір «Алгоритм обстеження ортодонтичного пацієнта з урахуванням соматотипу» / Смаглюк Л.В., Шешуков Д.В., Ляховська А.В. Дата реєстрації 6.10.2020.).

Результати виконаних дисертантом досліджень впроваджені в навчальний процес на кафедрі стоматології Харківського національного медичного університету, кафедрі дитячої стоматології Івано-Франківського національного медичного університету, кафедрі стоматології дитячого віку Буковинського державного університету, кафедрах ортодонції, дитячої стоматології, післядипломної освіти лікарів-стоматологів Української медичної стоматологічної академії та лікувальний процес КП «Полтавський обласний центр стоматології – стоматологічна клінічна поліклініка Полтавської обласної ради», КП «Полтавська дитяча клінічна стоматологічна поліклініка Полтавської обласної ради».

Повнота викладення основних результатів дисертації в наукових і фахових виданнях. За результатами проведеного дослідження опубліковано 13 наукових публікаціях, з яких 6 статей опубліковані у журналах, ліцензованих ДАК України, 1 стаття – у зарубіжному виданні, що входить до міжнародних наукометричних баз. Отримано деклараційний патент України на корисну модель, Свідоцтво про реєстрацію авторського права на науковий твір. Опубліковані наукові праці в достатньому обсязі відображають зміст дисертаційної роботи. Зміст автореферату відповідає основним положенням дисертації і досить об'ємно висвітлює дані представленої наукової роботи. Значний рівень обґрунтованості сформульованих дисертантом наукових положень підтверджено доповідями на 14 науково-практичних конференціях. Зазначене дозволяє стверджувати, що наукова цінність та практична значимість даного дисертаційного дослідження є безперечними та суттєвими.

Структура дисертації та оцінка її змісту та завершеність в цілому.

Дисертація та її автореферат оформлені згідно "Основних вимог до дисертацій та авторефератів дисертацій" ДАК України. Робота викладена українською мовою на 166 сторінках комп'ютерного друку, містить анотацію українською та англійською мовами, список публікацій, вступ, огляд літератури, розділ, що присвячений основним методам дослідження, три розділи власних досліджень, аналіз і узагальнення результатів дослідження, висновки, практичні рекомендації, список використаних джерел, додатки. Робота ілюстрована 14 рисунками, 32 таблицями.

У вступі автор визначив актуальність дослідження, сформулював його мету та основні завдання, наводить наукову новизну, практичну значимість отриманих результатів, надає інформацію щодо впровадження та апробації дисертаційних матеріалів, їх викладення в опублікованих наукових працях.

Розділ 1 – **«Огляд літератури»**, який структуровано на 3 підрозділи та присвячено аналізу наукових досліджень щодо соматотипу і загальної та стоматологічної патології. Кожний із підрозділів закінчується висновком, який підводить до обґрунтування вибраної теми дослідження. В цілому, огляд літератури написаний гарною науковою мовою і є теоретичною підставою для подальших досліджень.

У другому розділі **«Об'єкти та методи дослідження»**, обсягом 13 сторінок, викладено програму дослідження, проведеного на достатній кількості матеріалу. Автором описано контингент та застосовані методи дослідження, а саме: клінічний метод, антропометричний, біометричний аналіз контрольно-діагностичних моделей, ЕМГ дослідження, статистичний метод. Застосовані методи сучасні, об'єктивні і дають змогу отримати достовірні результати.

Третій, четвертий та п'ятий розділи дисертації присвячені результатам проведеного дослідження.

Розділ 3 **«Поширеність ортодонтичної патології у осіб із різним соматотипом»**. Матеріал викладено на 34 сторінках, розподілено на 3 підрозділи.

Підрозділ 3.1. представляє стоматологічний статус молодих людей різних соматотипів. Серед обстеженого автором контингенту найбільше всього виявилось нормостеників (54,7%), найменше було гіперстеників (16,6%), а астеніків - 28,7%. Автором представлено анатомо-морфологічні особливості будови тіла обстежених молодих людей.

Дисертантом визначена висока поширеність ортодонтичної патології серед обстежених – 92,8 % мали ті чи інші порушення в положенні зубів, зубних рядів чи прикусу. Визначено, що більшість нормостеників (79,8%) мали прикус I клас за Angle, клас за Angle III частіше мали астеніки та гіперстеники, ніж нормостеники.

Автором з'ясовано, що найменші індекси КПВ були у нормостеників - $3,34 \pm 0,35$ зуба на одного обстеженого, найвища інтенсивність карієсу визначена у астеніків ($4,98 \pm 0,5$ зубів на одного обстеженого), а саме у жінок ($5,75 \pm 0,86$ зуба, $p < 0,05$). Дещо нижча ураженість карієсом визначена у гіперстеників ($4,5 \pm 0,58$ зуба), не визначені статистично значимі розбіжності у показниках стану гігієни та запалення пародонту у обстежених різних соматотипів. Всі дані підрозділу подані у 10 таблицях, він закінчується підсумовуючим висновком.

Підрозділ 3.2. «Деякі відмінності у розмірах зубів молодих людей різних соматотипів» представляє визначені автором дані щодо мезіо-дистальних розмірів зубів в залежності від різних соматотипів.

Автором визначено, що у гіперстеників всі ікла мали більший мезіо-дистальний розмір, ніж у нормостеників, а зуби 1.3, 2.3, 3.3, ніж у астеніків. Також, мезіо-дистальний розмір зуба 3.2 у гіперстеників був більшим, ніж в нормостеників. Визначена і різниця в розмірах залежно від статі - мезіо-дистальний розмір зуба 3.3 у обстежених молодих дівчат гіперстеників вірогідно більший, ніж у нормостеників та астеніків, розмір зуба 2.5 у дівчат-астеників є найбільшим і перебільшує такий у нормостеників і гіперстеників. Розмір же зубу 4.4 у астеніків перебільшує розмір цього зубу у обстежених дівчат, що мали гіперстеничний тип будови тіла. Порівняльний аналіз мезіо-дистальних розмірів зубів чоловіків, що мали різний соматотип, довів, що обидва ікла верхньої щелепи

значно більші у гіперстеників, ніж у астеніків. На підставі кореляційного аналізу автором доведений тісний зв'язок між сумою мезіо-дистальних розмірів чотирьох верхніх різців з трансверзальними параметрами рядів в ділянці премолярів та молярів за Поном. Показано, що ширина верхнього зубного ряду в ділянці перших премолярів у гіперстеників вірогідно перебільшувала таку у нормо- та астеніків. Також у молодих людей гіперстенічного соматотипу різниця між справжньою та теоретичною шириною верхньої та нижньої щелеп в цій ділянці є найбільшою.

Достовірність отриманих результатів підтверджена статистично, підрозділ ілюстрований 5 таблицями.

Підрозділ 3.3. присвячено особливостям розмірів зубів та щелеп з осіб з аномаліями I класу за Angle за результатами вивчення 129 контрольних діагностичних моделей людей різних соматотипів. Проведене автором біометричне обстеження моделей щелеп осіб з патологією прикусу I класу за Енгле (як найбільш поширеної патології в структурі зубо-щелепних аномалій) показало подібні тенденції в змінах показників за конституцією та статтю. Автором показано, що у жінок-гіперстеників ширина верхнього зубного та нижнього зубного ряду в ділянці перших премолярів, ширина зубної дуги в ділянці перших молярів на нижній щелепі вірогідно перебільшувала таку у нормо- та астеніків. Визначено, що у чоловіків-астеників мезіодистальні розміри ікол верхньої щелепи були менше, ніж у гіперстеників, верхній лівий різець у чоловіків-гіперстеників мав більший розмір, ніж у астеніків та нормостеників. Ширина нижнього зубного ряду у чоловіків-гіперстеників в ділянці зубів 3.4, 4.4 та ширина зубної дуги в ділянці перших молярів на верхній щелепі є більшою, ніж у нормостеників. Дисертантом визначено різницю у параметрах зубів між статями. Так, мезіодистальні розміри всіх ікол, верхнього правого та нижнього лівого премоляра, верхніх різців та нижнього лівого моляра у чоловіків-нормостеників вірогідно перебільшували такі у жінок обстеженої групи.

Кожний підрозділ має короткий висновок, написаний логічно та аргументовано. Доречно було б деякі дані ілюструвати графічним матеріалом для спрощення сприйняття масивного блоку цифрових даних.

Розділ 4 «**Особливості ЕМГ-активності жувальних м'язів молодих людей різного соматотипу, що не мали ортодонтичної патології**» (18 сторінок), подає визначені автором особливості ЕМГ-активності жувальних м'язів 42 обстежених різних соматотипів, які не мали ортодонтичної патології. А саме, в гіперстеніків спостерігалися вірогідно вищі показники у порівнянні з нормостеніками та астеніками, найнижчі показники визначили в астеніків. Для обстежених нормостеніків характерний найбільш пропорційний розподіл в активності жувальних м'язів на робочій та балансуєчій сторонах, ніж скроневи м'язах. Найбільший відсоток нормостеніків (72,7%) мали симетричну роботу м'язів з лівої та правої сторін, а у гіперстеніків цей показник був визначеним лише у 44,4% обстежених.

Цифровий матеріал розділу представлено у 8 таблицях, ілюстровано 9 фрагментами електроміограм пацієнтів різного соматотипу.

У тесті розділу зустрічається дублювання цифрових даних таблиць 4.5, 4.6, 4.8; доречними в цьому розділі були б витяги із карток пацієнтів різної статури.

Розділ 5 «**Обговорення отриманих результатів, обґрунтування діагностичного алгоритму з використанням соматотипування при обстеженні ортодонтичних пацієнтів**» (22 сторінки) присвячений аналітичному викладу отриманих у дисертаційному дослідженні результатів. В цьому підрозділі представлені виписки із карти огляду пацієнтів різного соматотипу, які наочно представляють розроблений та запропонований автором алгоритм обстеження. Узагальнюючий розділ дисертації представлено логічно та обґрунтовано. Цей розділ підтверджує наукову зрілість здобувача. Слід відмітити, що даний розділ повністю відображає та підтверджує наукові положення, які сформульовані дисертантом.

Висновки, їх 5, вони конкретні, логічні, обґрунтовані і достовірні. Дані висновки відповідають поставленим завданням дослідження.

Практичні рекомендації, їх 3, є конкретними і зрозумілими для практичних лікарів і пропонуються автором для впровадження в клінічну практику.

Список літературних джерел (26 сторінок), який представлено у порядку цитування, містить 219 найменувань (149 кирилицею та 70 латиницею), який відповідає тематиці дисертаційного дослідження. Але, частка джерел, що датовані раніше 2010 року становить 28,3%, а раніше 2000 – 16,9%.

Зміст автореферату дисертації є ідентичним змісту основних положень виконаної дисертаційної роботи.

Отже, дисертаційна робота Шешукова Д.В. є завершеною науковою працею, яка містить наукову новизну, має теоретичне та практичне значення. Принципових недоліків щодо структури, змісту, оформлення і обсягу у дисертації не виявлено.

Слід вказати, що робота дещо перевантажена цифровим матеріалом, який подається у таблицях, і дещо складно сприймається при читанні. Доцільно було б частину цих параметрів представити у вигляді графіків чи діаграм. Також виявлено деякі редакційні огріхи в оформленні рукопису. Але наведені вище зауваження суттєво не зменшують науково-теоретичної та практичної цінності представленої дисертаційної роботи.

При рецензуванні представленої дисертації до її автора виникли наступні запитання:

1. Якими були критерії включення до груп дослідження?
2. Чим на Вашу думку можна пояснити різну інтенсивність карієсу зубів у осіб різних соматотипів?

Висновок

Дисертаційна робота Шешукова Дмитра Володимировича «Індивідуально-типологічні характеристики будови тіла при різних видах прикусу людини» є завершеним самостійним науковим дослідженням, що виконано за спеціальністю 14.01.22 – стоматологія.

За своєю актуальністю, науковою новизною, практичним значенням і прикладною цінністю, дана дисертаційна робота Шешукова Дмитра

